

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

УДК 342.9: 343.226
DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.3.14>

ДРУЗЕНКО А.В.

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ
ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ
ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

**NORMATIVE AND LEGAL PRINCIPLES FOR PREVENTING AND COMBATING
GENDER-CAUSED VIOLENCE BY NATIONAL POLICE BODIES**

Актуальність статті полягає в тому, що розбудова демократичної держави, інтеграція країни у європейський та євроатлантичний простір не можлива без створення для жінок і чоловіків не лише рівних прав, а й рівних можливостей у різних сферах життя. Тому подолання традиційних гендерних стереотипів, створення нових форм і загальнолюдських стандартів для чоловіків і жінок, законодавства, що регулює гендерні питання є основоположними для сучасної, правової держави. Тема гендерної рівності останні десятиріччя постійно перебуває у полі зору світової громадськості. Мета статті полягає в проведенні комплексно-системного аналізу нормативно-правових засад запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству органами Національної поліції. У статті проаналізовано нормативно-правові засади запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству органами Національної поліції. Розкрито проблеми нормативно-правових засад запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству органами Національної поліції, до яких віднесено відсутність законодавчо-закріпленого поняття «гендерно-зумовлене насильство», застарілість нормативного регулювання гендерних питань, необхідність прийняття комплексного законодавства про гендерну рівність, недоторканість та свободу відповідно до міжнародних стандартів, відсутність узгодженості під час визначення функціональних повноважень суб'єктів запобігання та протидії гендерно зумовленим злочинам. Зроблено висновок, що нормативно-правові засади запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству органами Національної поліції ґрунтуються на Конституції України, міжнародних стандартах щодо гендерної рівності, недоторканості та свободи, Кодексі України про адміністративні правопорушення, законах України «Про Національну поліцію», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», інших законодавчих актах України, розпорядженнях Кабінету Міністрів України щодо реалізації державної соціальної політики, інших підзаконних актах та внутрішньовідомчих документах органів поліції.

***Ключові слова:** адміністративна діяльність, адміністративно-юрисдикційна діяльність, гендерна рівність, гендерно зумовлене насильство, насильство за ознакою статі, поліція, превентивні заходи.*

The relevance of the article is that building a democratic state, integration of the country into the European and Euro-Atlantic space is not possible without creating for women and men not only equal rights but also equal opportunities in various spheres of life. Therefore, overcoming traditional gender stereotypes, creating new forms and universal standards for men and women, legislation governing gender issues are fundamental to the modern rule of law. The topic of gender equality has been constantly in the field of view of the world community for the last decades. The purpose of the article is to conduct a comprehensive and systematic analysis of the legal framework for preventing and combating gender-based violence by the National Police. The article identifies the legal framework for preventing and combating gender-based violence by the National Police. The problems of normative-legal bases of prevention and counteraction to gender-based violence by the National Police bodies are revealed, which include the absence of a legally established concept of "gender-based violence", obsolescence of normative regulation of gender issues, necessity of complex legislation on gender equality and inviolability in accordance with international standards, lack of coherence in determining the functional powers of the subjects of prevention and counteraction to gender-based crimes. It is concluded that the legal framework for preventing and combating gender-based violence by the National Police is based on the Constitution of Ukraine, international standards on gender equality, inviolability and freedom, the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the laws of Ukraine "On National Police", "On Prevention" and combating domestic violence", "On ensuring equal rights and opportunities for women and men", other legislative acts of Ukraine, orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the implementation of state social policy, other bylaws and internal documents of the police.

Key words: *administrative activities, administrative-jurisdictional activities, gender equality, gender-based violence, gender-based violence, police, preventive measures.*

Вступ. Розбудова демократичної держави, інтеграція країни у європейський та євроатлантичний простір не можлива без створення для жінок і чоловіків не лише рівних прав, а й рівних можливостей у різних сферах життя. Тому подолання традиційних гендерних стереотипів, створення нових форм і загальнонародських стандартів для чоловіків і жінок, законодавства, що регулює гендерні питання, є основоположними для сучасної, правової держави. Тема гендерної рівності останні десятиріччя постійно перебуває у полі зору світової громадськості. За цей час було прийнято ряд нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення законодавства у сфері захисту прав жінок, а ХХ–ХХІ сторіччя стало епохою встановлення гендерної рівності чоловіків і жінок, що має на меті утвердження основ гендерної рівноваги та гендерної демократії [3, с. 12].

Огляд останніх досліджень. Засади запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству як специфічний предмет адміністративного права вивчали у своїх наукових роботах такі вчені, як О. Бандурка, О. Безпалова, Ю. Битяк, А. Боровик, М. Буроменський, Н. Грідіна, О. Дашковська, О. Джафарова, О. Дрозд, М. Качинська, А. Комзюк, О. Комісаров, О. Лавріненко, К. Левченко, А. Олійник, В. Романова, О. Руднева, А. Собакар, М. Щелкунова, Р. Шаповал, С. Шатрава, К. Шкарупа та інші. Однак суспільна значимість гендерної нерівності та насильницької дії на цій підставі підкреслюють важливу значимість досліджень механізмів протидії гендерно зумовленому насильству.

Постановка завдання. Мета статті полягає в проведенні комплексно-системного аналізу нормативно-правових засад запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству органами Національної поліції.

Результати дослідження. Україна була у першій п'ятірці країн світу, яка внесла до Конституції самостійну норму, що закріпила рівність прав жінки і чоловіка. Крім цього, в Україні діють спеціальні закони, такі як Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Також Україна підписала низку міжнародних документів, що стосуються питання гендерної рівності. Це, зокрема, Загальна декларація прав людини, 1948 р.; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, 1966 р.; Статут Організації Об'єднаних Націй, 1945 р.; Декларація про ліквідацію дискримінації у відношенні жінок, 1967 р.; Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та з експлуатацією проституції третіми особами, 1949 р.; Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок, 1979 р.; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950 р.; Пекінська декларація, 1995 р. та інші. Кілька років триває підготовча робота

з ратифікації Верховною Радою України Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульської конвенції), яку Україна підписала ще 2011 року [3, с. 12].

При цьому можна відзначити, що міжнародні стандарти постійно оновлюються в напрямку розвитку ідеї викоринення гендерної дискримінації, рівності, соціальної стабільності.

Розглядаючи питання нормативно-правових засад запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству органами Національної поліції, перш за все слід вказати, що відповідно до статті 3 Закону України «Про Національну поліцію» у своїй діяльності поліція керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цим та іншими законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами [9].

Відповідно до статті 8 Закону України «Про Національну поліцію» поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України [9].

Перш за все слід вказати про норми встановлені основоположним нормативно-правовим актом, а саме Конституцією України.

Відповідно до приписів статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Стаття 24 Конституції України зазначає, що Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [1].

Метою Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків, реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України [7].

Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» надано визначення таким правовим категоріям, як «насильство за ознакою статі», «запобігання насильству за ознакою статі», «протидія насильству за ознакою статі». Відтак насильство за ознакою статі – це діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті [7].

Запобігання насильству за ознакою статі – це система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, спрямованих на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо насильства за ознакою статі, його причин і наслідків, на формування нетерпимого ставлення до насильства за ознакою статі, викоринення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються [7].

Протидія насильству за ознакою статі – це система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організа-

ціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, спрямованих на припинення насильства за ознакою статі, надання допомоги та забезпечення захисту постраждалої особи та отримання нею відшкодування завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків насильства за ознакою статі, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки [7].

Систему нормативно-правових засад запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству складає і Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства [8].

Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» було внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме до статті 173-2, якою передбачено відповідальність за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування. За вчинення таких дій кривдник притягається до відповідальності у вигляді штрафу від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадських робіт на строк від тридцяти до сорока годин. При цьому верхня межа санкцій цієї статті Кодексу передбачає адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб, що є винятковим і досить суворим заходом адміністративного впливу на правопорушника. Крім того, Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено статтею 39-1 – направлення на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі [8].

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06 грудня 2017 року № 2227-VIII були внесені зміни до Кримінального кодексу щодо криміналізації та визначення відповідальності за домашнє насильство (ст. 126-1 КК України), примушування до шлюбу (ст. 151-2 КК України), сексуальне насильство (ст. 153 КК України), невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (ст. 390-1 КК України), обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство (ст. 91-1 КК України). А також викладено в нових редакціях статті Кримінального кодексу – незаконне проведення аборту або стерилізації (стаття 134 КК України), звалтування (стаття 152 КК України) [6].

Варто зазначити, що Кримінальний кодекс України також має деякі статті, які можна віднести до видів гендерно зумовленого насильства, а саме: торгівля людьми (стаття 149 КК України), примушування до вступу в статевий зв'язок (стаття 154 КК України), статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (стаття 155 КК України) [2].

Сімейний кодекс України також містить норми, що можна віднести до питання гендерної рівності, а саме відповідно до статті 40 шлюб визнається недійсним за рішенням суду, якщо він був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка. Згода особи не вважається вільною, зокрема тоді, коли в момент реєстрації шлюбу вона страждала тяжким психічним розладом, перебувала у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, у результаті чого не усвідомлювала сповна значення своїх дій і (або) не могла керувати ними, або якщо шлюб було зареєстровано в результаті фізичного чи психічного насильства [14]. Стаття 56 Сімейного кодексу України передбачає право дружини та чоловіка на свободу та особисту недоторканість. Примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, у тому числі примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням права дружини, чоловіка на свободу [14].

Також у вітчизняному законодавстві існує низка підзаконних актів, постанов, розпоряджень щодо запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі» № 234 від 20 березня 2019 року визначає процедуру формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі (далі – Реєстр). Метою формування та ведення Реєстру є надання комплексної та своєчасної допомоги постраждалим особам суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству визначених статтею 7-1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [5].

Постанова Кабінету Міністрів України «Питання проведення гендерно-правової експертизи» № 997 від 28 листопада 2018 року визначає механізм проведення гендерно-правової експертизи законодавства та проєктів нормативно-правових актів в усіх сферах законодавства. Метою проведення гендерно-правової експертизи є: 1) проведення комплексного дослідження законодавства та проєктів нормативно-правових актів у частині їх відповідності міжнародним договорам України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та резолюціям міжнародних конференцій, міжнародних організацій, їх органів з прав людини стосовно дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; 2) запобігання прийняттю та наявності нормативно-правових актів, положення яких не відповідають принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [4].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності» № 1128-р від 16 вересня 2020 року схвалено Концепцію комунікації у сфері гендерної рівності, яка спрямована на створення майбутнього, у якому кожна жінка та чоловік, що проживають в Україні, користуються рівними правами та можливостями, які необхідні для повноцінної участі в усіх сферах суспільного життя, без дискримінації, насильства та експлуатації. Метою Концепції є покращення розуміння в суспільстві суті та завдань державної гендерної політики та сприйняття її як невіддільного складника демократичної та правової держави [11].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року» № 1544-р від 28 жовтня 2020 року затверджено Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. Метою Національного плану є створення умов для забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у подоланні конфліктів, встановленні миру, процесах відновлення, протидії безпековим викликам, системної протидії насильству за ознакою статі та насильству, пов'язаному з конфліктом [10].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року» № 229-р від 5 квітня 2017 року схвалено Концепцію Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року, метою якої є удосконалення механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства та впровадження європейських стандартів рівності. У результаті виконання Програми планується удосконалити механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, що сприятиме створенню підґрунтя для комплексної реалізації положень Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», міжнародних зобов'язань України та рекомендацій міжнародних моніторингових органів щодо сталого впровадження принципів гендерної рівності [12].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року» № 728-р від 10 жовтня 2018 року схвалено Концепцію Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, метою якої є забезпечення розбудови системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі відповідно до міжнародних стандартів і Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в умовах децентралізації та запровадження комплексних дій та заходів, спрямованих на зменшення масштабу такого явища. Виконання Програми дасть змогу знизити рівень домашнього насильства, насильства за ознакою статі та забезпечити захист прав постраждалих осіб через удосконалення системи запобігання та протидії такому насильству, удосконалення відповідної нормативно-правової бази, запровадження дієвого механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі [10].

Основними проблемами нормативно-правових засад запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству органами Національної поліції є:

- відсутність законодавчо-закріпленого поняття «гендерно зумовлене насильство»;
- відсутність спеціалізованого закону, яким визначалися б основи запобігання та протидії усіх видів гендерно зумовленого насильства;
- застарілість нормативного регулювання гендерних питань, необхідність прийняття комплексного законодавства про гендерну рівність, недоторканість та свободу відповідно до міжнародних стандартів;

– відсутність узгодженості при визначенні функціональних повноважень суб'єктів запобігання та протидії гендерно зумовленим злочинам.

Отже, нормативно-правові засади запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству органами Національної поліції ґрунтуються на Конституції України, міжнародних стандартах щодо гендерної рівності, недоторканості та свободи, Кодексі України про адміністративні правопорушення, законах України «Про Національну поліцію», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», інших законодавчих актах України, розпорядженнях Кабінету Міністрів України щодо реалізації державної соціальної політики, інших підзаконних актах та внутрішньовідомчих документах органів поліції.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5.04.2001. № 2341-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Перунова О. Гендерно зумовлене насильство: сутність та співвідношення із суміжними поняттями. *Європейський політично-правовий дискурс. Том 7, Друге видання, 2020. (Чеська Республіка)*. С. 152–158.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання проведення гендерно-правової експертизи» № 997 від 28 листопада 2018 року. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-%D0%BF#Text>.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі» № 234 від 20 березня 2019 року. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2019-%D0%BF#Text>.
6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06 груд. 2017 р. № 2227-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 34.
7. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2005. № 52. Ст. 561.
8. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 35.
9. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
10. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року» № 1544-р від 28 жовтня 2020 року. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>.
11. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності» № 1128-р від 16 вересня 2020 року. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#Text>.
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року» № 229-р від 5 квітня 2017 року. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-%D1%80#Text>.
13. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року» № 728-р від 10 жовтня 2018 року. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80#Text>.
14. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.